

Examenverslag van economie vwo, tweede tijdvak (2023)

Beste leerling,

In dit examenverslag voor leerlingen proberen we een zo goed mogelijk antwoord te geven op de volgende vraag:

In hoeverre was het examen te maken met behulp van de op de cursus behandelde kennis & vaardigheden?

Om een zo duidelijk mogelijk verslag te maken, hebben we de vragen onderverdeeld in 4 categorieën.

- I. Algemene (niet vak gerelateerde) kennis & vaardigheden
- II. Alleen-kennis/aanpak-uit-de-cursus-vraag
- III. Een-stapje-extra-vraag.
- IV. Niet voorgekomen in de cursus

De eerste categorie doet een beroep op algemene basisvaardigheden, welke we bekend veronderstellen. Categorie II en III zijn vragen die op te lossen zijn met de kennis en vaardigheden die je op de cursus geleerd hebt. De laatste categorie vragen is op de cursus niet aan bod gekomen. In *bijlage 1*, achteraan dit document, vind je een nadere toelichting van deze categorieën.

Het is belangrijk om te beseffen dat deze categorieën niets zeggen over de moeilijkheidsgraad van een vraag. Een vraag die rechtstreeks op te lossen valt met kennis en vaardigheden uit de cursus (categorie II) kan best een pittigere opgave zijn dan een vraag die niet is voorgekomen tijdens de cursus (categorie IV).

Mocht je vragen of opmerkingen hebben naar aanleiding van dit examenverslag, dan horen we dit uiteraard heel graag! Je mag ons hier altijd over mailen op info@sslleiden.nl.

Met vriendelijke groet,

Hans Huibregtse

opgave	vraag	aantal punten	categorie vraag	toelichting categorie keuze:
1	1	1	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Deze vraag was volledig te maken met de uitleg 'Economische kringloop', dit kon je herkennen aan het feit dat de kringloop gegeven was bij de vraag. Tijdens deze uitleg hebben we in de blok 'Evenwichten' de formule behandeld voor het berekenen van het nationaal inkomen. Met deze formule kon je het antwoord op de vraag berekenen. Je hebt hier op de cursus ook mee kunnen oefenen, bijvoorbeeld met opdracht 85 uit de opgavenbundel.
	2	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Voor deze vraag kon je het 'Stappenplan rekenen' gebruiken. Als einddoel kon je kiezen voor: 'vergelijken procentuele verandering trendmatige groei en procentuele verandering nationaal inkomen'. De procentuele verandering kon je herkennen aan het feit dat de gemiddelde verandering van de trend (1%) gegeven was. Vervolgens kon je kiezen voor de twee subdoelen (1) 'procentuele verandering trend berekenen' en (2) 'procentuele verandering nationaal inkomen berekenen'. Subdoel 1 kon je bereken met de uitleg 'Inkomen' met de formule 'eindbedrag berekenen'. Dit kon je herkennen door het feit dat er een procentuele stijging was van 1% over 19 jaar. Hier heb je op de cursus ook mee kunnen oefenen, bijvoorbeeld met opdracht 10 van de voorbereidende opgaven. Subdoel 2 kon je berekenen met de formule van de procentuele verandering. Die hebben we behandeld in het 'Rekenschema'. Daarbij was de formule voor het berekenen van het 'nationaal inkomen' gegeven bij de uitleg 'Economische Kringloop'. Met deze informatie kon je subdoel (2) berekenen. Met deze twee gegevens kon je correct antwoord geven op je einddoel en daarmee alle punten scoren.
	3	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? In de uitleg 'Economische kringloop' hebben we tijdens het blok 'Evenwichten' het overheidssaldo besproken. Met deze formule kon je het overheidssaldo berekenen. Daarnaast hebben we in de uitleg 'Overheids- en monetair beleid' bij 'Overheidsbeleid' de invloed van de overheid op de bestedingen besproken. Daarbij hebben we aan de hand van een tabel besproken wat de overheid kan doen en met welk bijkomend effect. Met deze kennis kon je de vraag volledig beantwoorden en beide punten scoren.

	4	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Voor het beantwoorden van deze vraag kon je gebruikmaken van het 'Stappenplan redeneren'. Als beginpunt (stap I) kon je kiezen voor: '(Sterk) positief nationaal spaarsaldo en overheidssaldo'. Als eindpunt kon je kiezen voor: 'Conjunctuur omhoog/omlaag eigen land en buitenland'. Vervolgens kon je op zoek gaan naar het gevolg van het beginpunt en de oorzaak van het eindpunt (stap III). Het gevolg van een positief nationaal spaarsaldo en overheidssaldo kon je uit de uitleg 'Economische kringloop' halen. Hier hebben we besproken dat een positief overheidssaldo betekent dat de overheid meer kan besteden. Op basis hiervan kon je met de examentip, die we bij het blok 'a) Conjunctuur' tijdens de uitleg 'Economische kringloop' besproken hebben, de conclusie trekken over de conjunctuur van het eigen land en daarmee het eerste punt halen voor de vraag. De oorzaak van een veranderende conjunctuur buitenland kon je beredderen met de 'Kringloop' die we hebben besproken in de uitleg 'Economische kringloop'. In deze uitleg hebben we behandeld dat het buitenland altijd te maken heeft met import en export. Vervolgens kon je in in stap (IV) het eindpunt en het beginpunt verbinden om tot een volledig antwoord te komen en alle punten voor deze vraag te halen.
	5	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? In de uitleg 'Economische kringloop' hebben we de 'totale factorproductiviteit' besproken. In de begrippenlijst stond daarbij ook de factoren waarvan de 'totale factorproductiviteit' van afhankelijk is. Met deze kennis kon je beide punten halen voor de vraag, door enerzijds een factor te noemen en anderzijds uit te leggen hoe dit dat ervoor zorgt dat de productiecapaciteit groeit.
2	6	1	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Voor het beantwoorden van deze vraag kon je de uitleg 'Inkomen' gebruiken. In deze uitleg hebben we bij het blok 'Consumenten en beleggen' het verband besproken tussen risico en looptijd. Met deze informatie kon je antwoord geven op de vraag.
	7	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Om deze vraag te beantwoorden kon je gebruik maken van de uitleg 'Inkomen'. In deze uitleg hebben we de gevolgen van studeren besproken. Door deze gevolgen uit te leggen kon je het eerste deel van de vraag beantwoorden. Vervolgens kon je met de 'Kringloop' uit de uitleg 'Economische kringloop' de juiste koppeling maken met de bestedingen. Dit kon je herkennen doordat bestedingen altijd te maken hebben met de kringloop. Zo kon je beide punten halen voor deze vraag.
	8	2	III	Wat was/waren de extra denkstap(pen)? In de uitleg 'Inkomen' hebben we het gehad over 'inkomensverschillen' in combinatie met het verkleinen en vergoten van deze inkomensverschillen. Hier hebben we ook besproken hoe je deze verschillen kon formuleren aan de hand van een voorbeeld. De extra denkstap die je bij de vraag kon zetten, was bedenken dat 'inkomensverschillen' hetzelfde werken als 'vermogensverschillen'. Met deze kennis kon je vervolgens alle punten halen voor deze vraag.
	9	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Deze vraag kon je beantwoorden met behulp van het kopje '1. Bij overheidsingrijpen' uit de uitleg 'Surplus'. Hier hebben we stap voor stap besproken hoe je de verschillende surplus kan vinden in een grafiek. Door dit stappenplan te volgen kon je zowel het subsidiebedrag (overheid surplus) als het verloren surplus vinden. In de uitleg hebben we ook laten zien hoe je deze twee soorten surplus kon arceren. Met deze kennis kon je beide punten scoren voor deze vraag.
	10	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? In de begrippenlijst staat het begrip 'externe effecten' bij de uitleg 'Betalingbereidheid en overheidsingrijpen'. In de definitie van dit begrip stonden de twee punten vermeld die je kon noemen in je antwoord. Voor de effecten van het studeren kon je de uitleg 'Inkomen' gebruiken. Door de twee punten van 'externe effecten' te koppelen aan het studeren kon je beide punten halen bij deze vraag.

	11	2	III	Wat was/waren de extra denkstap(pen)? In de uitleg 'Overheids- en monetair beleid' hebben we in de tabel bij 'Overheidsbeleid' een examentip besproken over inverdieneffecten. Hierbij hebben we benoemd dat als de overheid extra bestedingen doet, deze door inverdieneffecten terugverdient kunnen worden in de vorm van extra belastingen. De extra denkstap die je bij deze vraag kon zetten, was bedenken dat als er meer mensen studeren, de belastingen zouden stijgen door hogere lonen. Op deze manier kon je bij deze vraag beide punten scoren.
3	12	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Bij deze vraag kon je de uitleg 'Elasticiteiten' gebruiken. In deze uitleg hebben we de formule voor het berekenen van de prijselasticiteit en de formule voor een procentuele verandering besproken. De prijsverandering was gegeven en de vraagverandering kon je zelf berekenen met de nieuwe vraag (gegeven) en de oude vraag. Om de oude vraag te berekenen kon je de uitleg van 'Betalingsbereidheid en overheidsingrijpen' gebruiken. In deze uitleg hebben we behandeld hoe je met een gegeven prijs de bijbehorende afzet (Q) uitrekent. Met behulp van de uitkomst van de nieuwe hoeveelheid en de formule van de procentuele verandering kon je de juiste gegevens berekenen voor de elasticiteit. Als laatste kon je met behulp van het schema 'redeneren met elasticiteiten' bepalen of de gegeven uitkomst elastisch of inelastisch was.
	13	3	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Deze vraag kon je goed oplossen met het 'Stappenplan rekenen'. Als einddoel (stap I) kon je kiezen voor: winst per product en gemiddelde totale kosten vergelijken. Als subdoel (stap II) kon je kiezen voor: winst per product berekenen bij doel maximale winst en gemiddelde totale kosten berekenen. Voor het berekenen van deze subdoelen kon je gebruik maken van de uitleg 'Omzet, kosten en winst', waarin we alle nodige formules besproken hebben. Zo kon je met de tabel bij 'Afzet bepalen' bij de doelstelling 'maximale winst' de Q bepalen. Heb omschrijven van de formules heb je tijdens de cursus kunnen oefenen, bijvoorbeeld bij opgave 14 uit de opgavenbundel. Vervolgens kon je met de formule van de gemiddelde omzet en de gemiddelde totale kosten, samen met de gevonden Q, de winst en kosten per product uitrekenen. Als laatste stap kon je die twee waardes van de winst en de kosten met elkaar vergelijken. De formule die je hiervoor kon gebruiken stond in de begrippenlijst in het 'Rekenschema' bij het einddoel '% berekenen'. Doordat er een percentage was gegeven in de vraag, kon je herkennen dat het nodig was om een percentage uit te rekenen. Zo kon je de juiste conclusie trekken voor de vraag.
	14	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? In de uitleg 'Elasticiteiten' hebben we bij 'Beredeneren met prijselasticiteit' besproken hoe de omzet verhoogd kan worden bij een elastisch of prijsinelastisch product. Met deze kennis kon je beide punten halen voor deze vraag.
	15	2	IV	Niet voorgekomen op de cursus: Het begrip 'Kruissubsidie' is niet voorgekomen op de cursus omdat dit grotebakstof is.
	16	3	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? In de uitleg 'Verstoorde samenwerking' hebben we het 'principaal-agent probleem' behandeld. We hebben hier zowel de oorzaken, de definitie, als de oplossing benoemt. Bovendien hebben we in de uitleg de drie aspecten genoteerd, waarvan het altijd nodig is om ze in je antwoord te gebruiken. Met deze informatie kon je alle punten scoren voor deze vraag.
4	17	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? In de begrippenlijst stond bij 'Wereldhandel' een stappenplan voor het omrekenen van wisselkoersen. Door het volgen van dit stappenplan kon je op de juiste manier de Dollar omrekenen in de Yen en beide punten halen voor de vraag.

	18	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Bij deze vraag kon je gebruik maken van de uitleg 'Wereldhandel'. In deze uitleg hebben we besproken dat als je iets wilt uitleggen over een verandering van de wisselkoers, dat je altijd eerst een onderdeel uit de betalingsbalans noemt. Deze betalingsbalans hebben we besproken in het subblok 'Wisselkoers: vraag en aanbod'. Daarbij hebben we ook in een examentip besproken dat de rente de financiële rekening beïnvloed. Zo kon je uit de tabel afleiden dat het lenen of het sparen tussen landen wordt beïnvloed. Vanuit de betalingsbalans kon je vervolgens met het redeneerschema bij 'Wisselkoers: gevolgen' je redenatie stapsgewijs opschrijven door de pijlen te volgen. Zo kon je beide punten voor de vraag halen.
	19	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Deze vraag kon je beantwoorden met het 'Stappenplan redeneren'. Als beginpunt (stap I) kon je kiezen voor: hoge wisselkoers. Als eindpunt kon je kiezen voor: reële inkomen stijgt. Met het redeneerschema van de uitleg 'Wereldhandel' bij 'Wisselkoers: gevolgen' kon je vervolgens de gevolgen van het beginpunt (stap II) bepalen. In het redeneerschema hebben we behandeld dat een stijgende wisselkoers ervoor zorgt dat importen goedkoper worden en dat de export afneemt. Als oorzaak van het eindpunt kon je ervoor kiezen dat prijzen goedkoper zouden worden. Met dit oorzaak en gevolg kon je de goedkopere import goed koppelen aan lagere prijzen, waardoor je een volledig antwoord kon geven op de vraag.
	20	3	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Het bepalen van het Nash-evenwicht hebben we besproken in de uitleg 'Verstoorde samenwerking'. Hier hebben we de 'beslisboom' behandeld en hebben we gekeken naar hoe we de dominante strategie kunnen bepalen en uitleggen aan de hand van getallen. Door dit stappenplan te gebruiken kon je op de goede uitkomst van de spelboom uitkomen. Vervolgens kon je de uitleg 'Overheids- en monetair beleid' gebruiken om de invloed van de rente te bepalen. Dit kon je herkennen door het feit dat de rente te maken had met het beleid dat de banken voerden (oftewel monetair beleid). Tot slot kon je aan het begrip 'internationale concurrentiepositie' herkennen, dat je de uitleg 'Wereldhandel' kon gebruiken. Hierin hebben we besproken dat de 'internationale concurrentiepositie' daalt, als de prijzen stijgen.
5	21	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Deze vraag kon je beantwoorden met de uitleg 'Economische modellen'. In deze uitleg hebben we een examentip behandeld over het 'keynesiaanse kruis'. Met deze kennis kon je antwoord geven op de vraag met het multiplier effect.
	22	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? De vraag ging om een verschuiving van de GA-curve. De oorzaak van het verschuiven van de GA-curve hebben we besproken in de uitleg 'Economische modellen' bij het kopje 'kosteninflatie (lange termijn)'. Met deze informatie kon je de vraag volledig beantwoorden.
	23	2	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? In de uitleg 'Economische modellen' hebben we alle verschuivingen van de curves doorgesproken inclusief de nieuwe snijpunten die daarbij kunnen ontstaan. Met de tips onder het kopje 'Hoe verschuiven?' kon je de juiste snijpunten vinden. Zo kon je het model volledig tekenen en beide punten halen voor deze vraag.
	24	2	III	Wat was/waren de extra denkstap(pen)? In de begrippenlijst stonden bij 'Economische modellen' de visies van de verschillende economische scholen. Met de definities van de keynesianen en monetaristen kon je het eerste deel van de vraag beantwoorden. Met het verschil in de genoemde veranderingen van de MB-curve kon je vervolgens een uitspraak doen over de snelheid waarmee de economie terugkeert naar zijn evenwicht. De extra denkstap die je bij deze vraag kon zetten, was bedenken dat bij een sterkere verandering van de MB-curve de economie weer sneller in evenwicht zal komen. (Omdat de MB-curve er altijd voor zorgt dat een verandering weer teniet wordt gedaan) Dit hebben we besproken in de uitleg 'Economische modellen' bij het kopje 'Tegelijk met kosteninflatie'.

	25	2	IV	Niet voorgekomen op de cursus: We hebben tijdens de cursus niet besproken dat de GA-curve steiler gaat lopen door een soepelere arbeidsmarkt, omdat dit grotebakstof is.
6	26	1	II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? In de uitleg 'Betalingbereidheid en overheidsingrijpen' hebben we bij 'Overheidsingrijpen' behandeld hoe je een vraagoverschot kon berekenen. Je kon herkennen dat het hier om een vraagoverschot ging, doordat er mensen op een wachtrij stonden (er was dus vraag, maar door te weinig aanbod konden ze niks vinden). Vervolgens kon je de nieuwe vraag - het nieuwe aanbod vinden bij een maximumprijs. Het aanbod was al gegeven en voor de nieuwe vraag kon je de GO-lijn invullen. Op de cursus hebben we namelijk besproken dat de GO-lijn de prijs is bij een bepaalde Q. Zo kon je het overschot berekenen en antwoord geven op de vraag.
	27	2	III	Wat was/waren de extra denkstap(pen)? Op de cursus hebben we in de uitleg 'Omzet, kosten en winst' de formules besproken voor het beantwoorden van deze vraag. Gezien het hier ging om 'maximale omzet' kon je met de tabel bij 'Afzet bepalen' de Q bepalen in deze situatie. Vervolgens kon je met de gevonden Q de prijs vinden in deze situatie. De extra denkstap die je bij deze vraag kon zetten, was bedenken dat bij die prijs er nog steeds meer vraag was dan aanbod. Hieruit kon je concluderen dat het overschot niet zou worden opgelost en antwoord geven op de vraag.
	28	2	I	Welke algemene kennis & vaardigheden kon je gebruiken? Voor deze vraag was de algemene kennis nodig dat als er veel vraag is naar een product (door een structureel tekort), dat een bedrijf die dat soort producten verkoopt waarschijnlijk een stabiel inkomen zal hebben in de toekomst. Met deze redentatie kon je correct antwoord geven op de vraag.
	29	1	IV	Niet voorgekomen op de cursus: Op de cursus hebben we niet behandeld hoe een positieve elasticiteit werkt, omdat dit grotebakstof is.
1		II	Welke stof uit de cursus kon je gebruiken? Het tweede punt van deze vraag kon je halen op basis van het gegeven dat in tabel 2 van opgave 6 te zien was dat de vrijgekomen huurwoningen waren gedaald. Dit betekende een dalend aanbod en daardoor een stijgende prijs. Dit hebben we tijdens de cursus besproken in de uitleg 'Betalingbereidheid en overheidsingrijpen'.	
		58		

verdeling per categorie:

categorie	aantal punten	percentage
I	2	3%
II	43	74%
III	8	14%
IV	5	9%
	58	100%

In hoeverre was het examen te maken met behulp van de op de cursus opgedane kennis & vaardigheden?

Dit gold voor: 91% van de vragen (namelijk categorie I, II en III).

Bijlage 1: Toelichting categorieën

Categorie I: Algemene (niet vak gerelateerde) kennis & vaardigheden

Dit betreft de volgende vragen: vragen waarbij een beroep wordt gedaan op algemene kennis & vaardigheden. Dit zijn kennis & vaardigheden die niet zijn opgenomen in de eindtermen in de syllabus.

Categorie II: alleen-kennis/aanpak-uit-de-cursus-vraag

Dit betreft de volgende vragen:

- Vragen die letterlijk voorkomen in de uitleg (in de uitleg of in een klassikaal voorbeeld);
- Vragen die letterlijk met een stappenplan op te lossen zijn;
- Vragen die vergelijkbaar zijn met opgaven uit de opgavenbundel die vrijwel altijd worden opgegeven door de hoofddocent;
- Theorievragen die niet worden behandeld op de cursus, maar die we je van tevoren via de vakkenpagina geadviseerd hebben te leren (uit bijv. Samengevat);
- Vragen die vergelijkbaar zijn met vragen uit de voorbereidende opgaven.

Categorie III: een-stapje-extra-vraag

Dit betreffen vragen waarbij je, de naam zegt het al, een stapje extra moet zetten. Oftewel: je moest je kennis en vaardigheden behandeld tijdens de cursus combineren met een stukje 'inzicht'. Bijvoorbeeld:

- Je moet net even buiten het stappenplan om denken;
- Je moet informatie uit de tekst halen om een bepaalde variabele voor een formule of berekening uit te rekenen.

Categorie IV: niet voorgekomen op de cursus

Dit betreft de volgende vragen:

- Vragen over grotebakstof (examenstof die niet behandeld is tijdens de cursus). De stof is niet voorkomen in de standaard opgegeven opgaven, de voorbereidende opgaven of opgegeven stof op de vakkenpagina.
- Vragen waarvan je redelijkerwijs niet kon vaststellen dat het om een op de cursus behandeld concept in een andere context gaat.